

*Б.Й. ПАСХАВЕР, доктор економічних наук,
професор, академік НААН, головний науковий співробітник
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

Концентрація та ефективність сільського господарства

Постановка проблеми. Продукти харчування й готування їжі (продовольчий комплекс) – базова галузь національної економіки з надзвичайно великими відмінностями в розмірах її виробничих одиниць. До суб'єктів галузевої виробничої діяльності тут належать і транснаціональна компанія, й аматор лісових прогулянок, що зібрав козуб грибів або диких ягід. Такий розкид обсягів виробництва у виробників продовольчих товарів і послуг завжди зберігав на порядку денному питання про оптимальні розміри підприємств агропродовольчого комплексу, зокрема, підприємств його аграрної сфери. Звідси інтерес до динамічних тенденцій у процесі концентрації сільськогосподарського виробництва.

Останніми роками цей інтерес актуалізувала зростаюча роль агрохолдингів у національному аграрному секторі. І якщо теоретично визнається рівноправність усіх форм агробізнесу (великого, середнього, малого), то практичне сприйняття агрохолдингів із земельними банками в сотні тисяч гектарів спричинило гостру дискусію, предмет якої – раціональні пропорції названих форм агробізнесу з позицій економічної, екологічної й соціальної доцільності. Які перспективи аграрного виробництва? Хто повинен у ньому домінувати: сімейна ферма, що дає змогу зберегти сільське населення та його історичні традиції, або індустріалізовані агрогіганти, здатні забезпечити інноваційний прорив?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концентрація сільськогосподарського виробництва, її вплив на його ефективність, зокрема, питання статистичного вимірювання рівня цих процесів – традиційна тема аг-

роекономічних досліджень з багатою науковою літературою. Серед вітчизняних наукових видань новітнього періоду, присвячених цим питанням, можна назвати монографію А.Є. Данкевича [3], у якій автор переконливо показав об'єктивні техніко-економічні переваги великотоварного агровиробництва. У публікації А.О. Гуторова [1] висвітлюються можливості застосування показника концентрації агровиробництва шляхом переходу від геометричного до алгебраїчного тлумачення проблеми. Автор публікації І.В. Ткачук [9] розглядає можливості детальнішого, ніж існуюче, групування сільськогосподарських товаровиробників за показником концентрації обсягів виробництва.

Мета статті – удосконалити методи визначення рівня концентрації сільськогосподарського виробництва та оцінки його впливу на ефективність агросфери.

Виклад основних результатів дослідження. Світова тенденція абсолютного й відносного скорочення аграрного населення – свідчення не тільки науково-технічного прогресу. Вона ж – переконливий макроекономічний показник концентрації сільськогосподарського виробництва. Чим бідніша країна, тим більша частина населення змушена займатися натуральним (самозабезпечуваним) сільським господарством, збільшуючи число дрібних аграрних виробників і їхню частку в національному агровиробництві.

Бідність як спонукальну причину поширення малих форм сільськогосподарської діяльності добре ілюструють дані статистики бюджетів населення. В 2011 році у найменш забезпеченій грошовими доходами групі населення України обробітком землі займалися 95% домогосподарств та 79%

утримували домашню худобу [2, с. 46]. У вищій за доходами групі ці показники відповідно дорівнювали 39 і 17%. При цьому треба врахувати, що найбільш забезпечені верстви населення з бюджетною статистикою не співробітничують, і в них такі показники ще нижчі.

В Україні жителі села становили більше 80% усього населення до Першої світової, дві третини – до Другої світової війни й половину населення – до середини 60-х років ХХ століття. Нині ця цифра – 31% набагато більша, ніж у розвинутих країнах, однак нижче середньосвітової оцінки (48%), що робить Україну країною «другого світу».

Але якщо процес зовнішньої урбанізації (перехід жителів села в міста) йде порівняно повільно, то внутрішня урбанізація (несільськогосподарська зайнятість жителів села) характеризується вищими темпами. Між 1990 і 2012 роками частка сільського населення України скоротилася з 32,5 до 31,2%, а питома вага зайнятих у сільському господарстві в загальній чисельності працюючих – з 20,1 до 15,3%.

Відмітна риса ринкового етапу розвитку аграрних відносин – дуже значне зменшення кількості робочих місць для найманих сільськогосподарських працівників. Якщо в 1990 році для 4,5 млн осіб сільське господарство було місцем основної зайнятості за наймом, то в 2011 році ця цифра скоротилася до 0,9 млн осіб. Ринкова аграрна економіка вимагає від своїх професіоналів ділової самостійності, бізнес-активності.

Втрата мільйонів робочих місць для працівників за наймом створила складну соціальну ситуацію в сільській місцевості: зареєстроване і приховане безробіття, потік гастарбайтерів, далеко не завжди бажану самозайнятість. Це говорить про те, що державна аграрна політика повинна була створити потужніші й ефективніші соціальні амортизатори для трансформаційного періоду, але сам процес скорочення найманої зайнятості в сільському господарстві – об'єктивна тенденція, що підтверджується світовим досвідом.

У США давно налагоджений моніторинг цінової ситуації, що визначає виробничі витрати фермерських господарств. За 100 ро-

ків (1910–2010) ціни, що визначають витрати на утримання родини фермера, вирости в 21 раз, а ціни на наймання робочої сили для сільськогосподарських робіт – у 71 раз [11]. Ці розбіжності визначили історичний шлях розвитку американського сільського господарства, де домінуюча частина аграрного людського капіталу – сімейна праця фермерів-власників. Згідно з даними останнього сільськогосподарського перепису (2007 р.), в американському сільському господарстві зайнято 3337 тис. членів фермерських родин і 2637 тис. найманих працівників [12].

Переваги ненайманої сільськогосподарської праці відзначав ще П.А. Столипін, прагнучи своєю земельною реформою об'єднати в одній особі землероба й землевласника. Його листування з Л.М. Толстим містить відповідну ідейну установку. «Мені здається, – пише П.А. Столипін – що відсутність власності на землю в селян створює все наше безладдя... Не можна любити чуже нарівні зі своїм і не можна доглядати, поліпшувати землю, що перебуває в тимчасовому користуванні, нарівні зі своєю землею... Це досяжно тільки при вільному прикладанні праці до землі, тобто при наявності права власності на землю» [10].

На жаль, розвиток сільського господарства на основі особистої заінтересованості й ділової активності аграрного працівника було перервано колгоспно-радгоспним періодом аграрної історії нашої країни. В 1990 році в колишньому СРСР налічувалося майже 53 тис. колгоспів і радгоспів із середнім розміром одного підприємства в 10 тис. га сільськогосподарських угідь та 433 працівника. Таке підприємство володіло 47 тракторами, 26 вантажними автомобілями й 13 зернозбиральними комбайнами [5, с. 527, 534].

Справедливість вимагає сказати, що система великих сільськогосподарських підприємств в історичній ретроспективі досягла значних успіхів, особливо в післясталінські роки, коли державна підтримка сільського господарства значно зросла. Порівняння дорадянського періоду з фінішним етапом історії СРСР показує, що виробництво сільськогосподарської продукції в СРСР між 1913 і 1990 роками збільшилося вчетверо, а

чисельність сільськогосподарських працівників зменшилася вдвічі, тобто продуктивність аграрної праці зросла у вісім разів [7].

Однак ефект таких історичних зіставлень явно знижували міжнародні порівняння. В 1990 році у СРСР один сільськогосподарський працівник виробив 9 т зерна й 840 кг м'яса, у США ці показники дорівнювали 70 т зерна і 6,8 т м'яса [5, с. 678], тобто відставання по продуктивності праці було багатозначним, незважаючи на переважаючу концентрацію трудових ресурсів. Висока продуктивність фермерської праці при малій просторовій концентрації зайнятих – важлива особливість сільського господарства передових країн. Фермери не живуть у багатоквартирних будинках і не працюють у багатолюдних цехах.

Нині в цілому по національній економіці України до малих належать суб'єкти підприємництва із чисельністю працюючих менше 50 осіб, або доходом (виручкою) менше 10 млн євро. Із числа суб'єктів малого підприємництва виділяється підкатегорія суб'єктів мікропідприємництва із числом зайнятих до 10 осіб, або річним доходом менше 2 млн євро за середньорічним курсом НБУ [4].

Для сільського господарства ці критерії малості значно нижчі. Згідно з «Методологічним положенням по організації державних статистичних спостережень у статистиці сільськогосподарських підприємств» (Наказ Держслужби статистики України 09.11.2011 р., № 289), до малих аграрних підприємств зараховуються ті, у кого сільськогосподарських угідь менше 200 га, або чисельність працівників менше 20 осіб. Але й ці критерії можуть бути замінені показником обсягу реалізації сільськогосподарської продукції: малим вважається підприємство з розміром виручки менше 150 тис. грн у цінах 2011 року. У наведених нормативних документах, що визнають критерії рівня концентрації виробництва товарів і послуг, звертає на себе увагу колосальна відмінність у показнику прибутковості, що правильно відбиває особливості організації аграрного виробництва.

Для вивчення концентрації сільськогосподарського виробництва винятково важливе значення має визначення суб'єкта госпо-

дарювання, тобто тієї статистичної одиниці організаційної структури аграрної діяльності, в якій зосереджуються виробничі ресурси й вироблена продукція. У цитованих вище «Методологічних положеннях...» Держслужби статистики України наводиться наступне визначення: «сільськогосподарське підприємство – статистична одиниця, що здійснює виробництво продукції й послуг сільського господарства, самостійна в прийнятті рішень при використанні для цього своїх засобів і незалежна у фінансових і виробничих функціях». Це визначення можна поширити на всіх виробників сільськогосподарської продукції, беручи приклад із Господарського кодексу України, у глосарій якого в 2012 році було внесено принципове уточнення: замість «підприємство» – «суб'єкт підприємництва», що включає фізичних та юридичних осіб.

Представляється раціональним поширити класифікацію Господарського кодексу України, що виділяє чотири групи (мікро, малі, середні, великі) суб'єктів виробничої діяльності за рівнем концентрації, на сільське господарство з урахуванням наступних обставин.

1. Розподіл усіх аграрних виробників на дві категорії: «сільськогосподарські підприємства» й «господарства населення» явно застаріло. Воно залишилось у спадок від радянського періоду, коли на особисті підсобні господарства населення поширювалися законодавчі обмеження, що не допускали їх значного розширення. Нині ці обмеження зняті, й серед господарств населення є суб'єкти підприємництва, що перевершують за розмірами багато малих сільськогосподарських підприємств. Так, у 2011 році більше 13 тис. фермерських господарств мали у своєму розпорядженні земельну площу менше 10 га, тоді як серед господарств населення майже 70 тис. розпоряджалися земельними наділами понад цей розмір. За таких умов розподіл суб'єктів аграрного підприємництва на юридичних та фізичних осіб втрачає сенс і для економічного аналізу, й для політики державної підтримки аграрних виробників різних вагових категорій. Необхідне виділення груп суб'єктів аграрного господарювання за їхніми výro-

бничими потужностями незалежно від юридичного статусу.

2. Згадані «Методичні положення ...» Держслужби статистики України виділяють дві групи сільськогосподарських підприємств за рівнем концентрації ресурсів і продукції: малі, великі й середні разом. Чотириланкове групування Господарського кодексу значно інформативніше, а тому йому слід віддати перевагу.

3. При розбивці сільськогосподарських виробників на групи за рівнем концентрації основною групувальною ознакою слід визнати обсяги проданої продукції (виручки). Граничні значення ресурсних критеріїв дають додаткову, але не завжди досить точну, інформацію щодо концентрації виробництва. Наприклад, існують великі сільськогосподарські підприємства з малими земельними площами або взагалі без таких: відгодівля худоби на покупних кормах, племінна справа, тепличні комплекси. Оранжерейний бізнес відрізняється не стільки концентрацією трудових ресурсів, скільки винятковою капіталоємністю. Ці варіанти необхідно враховувати при вимірі концентрації сільськогосподарського виробництва за показниками зосередження землі, праці й капіталу.

4. Відповідно до Господарського кодексу, у групи суб'єктів мікропідприємництва верхня межа показника доходу п'ятикратно менше відповідного граничного критерію групи суб'єктів малого підприємництва, а у групи великих підприємців розмір доходу п'ятикратно більше максимального показника групи малих суб'єктів підприємництва [9, с. 152]. Якщо використовувати ці методичні пропорції, визнавши верхньою межею малого аграрного господарювання суму річного доходу 150 тис. грн, одержимо наступну групову ієрархію концентрації виробництва у сільськогосподарських товаровиробників за показником річного доходу (виручки):

суб'єкти мікрогосподарювання – до 30 тис. грн;

суб'єкти малого господарювання – від 30 до 150 тис. грн;

суб'єкти середнього господарювання – від 150 до 750 тис. грн;

суб'єкти великого господарювання – понад 750 тис. грн.

При значній інфляції ці граничні цифри підлягають відповідній корекції.

5. В Україні істотна частина домогосподарств займається сільськогосподарським виробництвом, продукція якого не продається, а використовується на продовольче споживання самих виробників. У 2011 році статистика бюджетів населення оцінювала цю продукцію в 47 млрд грн, що становило 15% усіх витрат населення на продовольчі потреби (у сільській місцевості – 35%) [2, с.102,167]. Хоча таке використання результатів сільськогосподарського виробництва не набуває товарної форми й не має показника виторгу, сучасна статистика справедливо враховує натуральне (не куплене) харчування в показниках обсягів виробництва та споживання, включає в баланс витрат і доходів населення. Тому цю нетоварну частину сільськогосподарського виробництва слід розглядати як складову аграрного ринку та додавати до показників виручки при обчисленні рівнів концентрації.

Зрозуміло, що облік натурального споживання має значення тільки для категорії дрібних господарств населення. Так, у 2011 році в середньому на одне домогосподарство в сільській місцевості припадало 4,3 тис. грн доходів від продажу сільськогосподарської продукції, й у 5,8 тис. грн оцінювалося продовольче самоспоживання.

Розподіл суб'єктів аграрного підприємництва по групах пропонованої класифікації вимагає відповідних змін статистичної звітності, що необхідно для поширення положень Господарського кодексу України на аграрну сферу. Поки наявна статистична інформація уможливіє дати характеристику стану сільськогосподарської концентрації за основними категоріями аграрних виробників із різним юридичним статусом.

У 2011 році в країні налічувалося 14,6 тис. сільськогосподарських підприємств (без фермерських господарств), на кожне з яких у середньому припадало 1,4 тис. га сільськогосподарських угідь і 6,6 млн грн виручки від реалізації сільськогосподарської продукції. Кількість фермерських господарств становила 41,5 тис. із середньою площею в

106 га сільськогосподарських угідь та виручкою в 360 тис. грн. [6, с. 51].

Кількість домогосподарств, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, статистикою не враховується, але відомо, що 29,8% (тобто 5,1 млн) домогосподарств утримують продуктивну худобу, що дає змогу включити їх у число аграрних виробників. Відомо також, що 55% (тобто 9,4 млн) домогосподарств мають земельні ділянки, хоча не всі вони використовуються для вирощування продукції рослинництва. Практично всі домогосподарства жителів сільської місцевості (5 млн) мають земельні ділянки сільськогосподарського призначення, а серед міських жителів 4,3 млн домогосподарств мають у своєму розпорядженні земельні ділянки для садівництва й городництва, хоча тут можливий подвійний рахунок [6, с. 106].

У 2011 році при вибіркового обстеженні витрат і доходів населення 46,7% із 17 млн домогосподарств вказали наявність витрат по веденню особистого підсобного господарства, що з певною часткою приблизності уможливило категорію господарств населення оцінити як сукупність 8 млн домогосподарств, тією чи іншою мірою причетних до виробництва сільськогосподарської продукції [2, с. 51].

Переважає більшість таких господарств потрапляють у категорію мікровиробників, але є і поступово росте група з відносно високим ступенем концентрації виробництва. В 2011 році понад 100 тис. сільських домогосподарств використовували для виробничих цілей земельні ділянки площею більше 5 га, а близько 70 тис. – понад 10 га. Такі домогосподарства можуть потрапляти в групу малих і навіть середніх суб'єктів підприємництва. У цілому ж по всій сукупності домогосподарств середні розміри одного підсобного господарства становили 2 га сільськогосподарських угідь та 9 тис. грн реалізованої продукції, у тому числі 3 тис. грн – продана продукція, 6 тис. грн – оцінка продуктів, використаних на особисте споживання.

Майбутній розвиток процесу концентрації національного сільськогосподарського виробництва можна певною мірою передбачити, вивчаючи досвід лідируючих економік, зокрема США, країни, близької до

України за високими показниками душевої забезпеченості продуктивними землями.

У сучасний історичний період кількість ферм у США збільшилася з 2146 тис. у 1990 році до 2201 тис. у 2010-му при зменшенні середньої земельної площі однієї ферми з 186 до 169 га, що створює оманливе враження деконцентрації аграрного виробництва [13]. Але при цьому треба врахувати, що політика збереження й навіть збільшення чисельності фермерів проводиться не стільки з економічних, скільки з соціальних міркувань розвитку сільських територій. Для більшості фермерських домогосподарств ферма не є основним джерелом доходу. В 2010 році медіанний дохід фермерського домогосподарства перевершував середній по країні показник майже на 10%, але ферма приносила лише 14% доходів такого домогосподарства [14]. Це означає, що більшість ферм, що враховуються статистикою, є для своїх власників підсобним або аматорським, тобто непрофесійним заняттям.

Таке положення пояснює типологію ферм, характерну для американської статистики. Відповідно до цієї типології виділяються три групи ферм:

комерційні, тобто ферми, що продали за рік продукції більше ніж на 250 тис. дол.;

проміжні (intermediate), тобто малі ферми, чиї власники вважають їх своїм основним заняттям;

інші ферми.

Уявлення про рівень концентрації аграрного виробництва в розрізі названих типів ферм дає таблиця 1 [15].

Непрофесійні фермерські господарства, що становлять понад 60% усього числа американських ферм, виробляють менше 6% усієї фермерської товарної продукції, тобто їхнє економічне значення невелике. Більше того, воно постійно знижується й, судячи з розмірів реалізації продукції, концентрація аграрного виробництва в США швидко наростає. Між сільськогосподарськими переписами 2002 і 2007 років обсяг аграрного виробництва в США збільшився на 6%, але помірні темпи росту (1,2% середньорічного приросту) поєднувалися зі значними змінами в процесі концентрації й поляризації фермерського господарства. Частка некомер-

ційних ферм у загальному обсязі товарної продукції знизилася з 24 до 15%, а питома

вага ферм із обсягом реалізації більше 1 млн дол. зросла із 47 до 59%.

1. Типологія ферм США за рівнем концентрації виробництва в 2009 р.

Показник	Типи ферм			Усі ферми
	Комерційні	Проміжні	Інші	
Кількість ферм, тис.	271	577	1344	2192
Продано сільськогосподарської продукції, млрд дол.	230,7	30,8	16,5	278,0
Питома вага типів ферм у загальному підсумку, %				
за кількістю ферм	12,4	26,3	61,3	100,0
за розмірами проданої продукції	83,0	11,1	5,9	100,0

Екстраполюючи цю тенденцію, можна стверджувати, що нині (2012 – рік чергового сільськогосподарського перепису в США) частка ферм-мільйонерів в аграрному американському виробництві вже перевищує дві третини. Пояснення такої динаміки – вирішальна роль концентрації аграрного виробництва в підвищенні його рентабельності (табл. 2).

Збитковість – неминучий супутник ринкової конкуренції, її не завжди можуть уникнути навіть дуже великі ферми. Але якщо для останніх збитки – рідкість, то для малих – закономірність. Майже всі (98,3%) збиткові ферми належать до типу некомерційних. У цілому ж сільське господарство США – високорентабельний комплекс. У 2007 році його рентабельність (до поточних витрат) становила 23%, а по групі комерційних

ферм – 32% [16]. Ріст питомої ваги великих ферм у загальному обсязі товарної сільськогосподарської продукції – один із напрямів процесу концентрації агропродовольчого бізнесу в США. Інший напрям – різноманітні форми фермерських об'єднань, що діють як єдиний суб'єкт господарювання в різних секторах продовольчого ринку. Як приклад можна навести не найбільший американський молочний кооператив із назвою «Ферми швейцарських долин», членами якого є 1124 фермерські господарства, що володіють 270 тис. га сільськогосподарських угідь і поголів'ям корів 112 тис. голів [8]. Подібні кооперативи, як і українські агрохолдинги, реалізують переваги високої концентрації ділової активності, але мають іншу соціальну природу: їхні власники – самі фермери, а не володар контрольного пакета акцій.

2. Концентрація й ефективність сільськогосподарського виробництва США у 2007 р.

Показник	Групи ферм за розмірами проданої сільськогосподарської продукції з розрахунку на 1 ферму, тис. дол.											Усі ферми
	до 1,0	1, 0-2,5	2, 5-5,0	5, 0-10,0	10, 0-25,0	25, 0-50,0	50, 0-100,0	100, 0-250,0	250, 0-500,0	500, 0-1000,0	понад 1000,0	
Кількість ферм у групі, тис.	688,8	211,5	200,3	218,5	248,3	154,7	125,5	147,5	93,4	60,8	55,5	2204,8
Продано продукції з розрахунку на 1 ферму, тис. дол.	0,1	1,7	3,6	7,1	15,9	35,4	71,4	164,2	357,8	702,4	3167,1	134,8
Одержано прибутку з розрахунку на 1 ферму, тис. дол.	-5,1	-5,0	-4,4	-3,1	-0,1	7,4	20,9	53,2	117,7	227,3	798,4	33,8
Питома вага збиткових ферм у групі, %	78,7	80,9	66,9	52,9	39,0	27,0	20,0	14,4	11,1	8,9	8,1	53,0
Одержано прибутку на 1 дол. зазначених збитків, дол.	0,09	0,06	0,14	0,33	0,82	1,78	3,08	5,62	9,32	13,16	19,28	4,66

Джерело: 2007 Census of Agriculture – United States data, C.94–101.

Наведена інформація дає змогу стверджувати, що міць та ефективність американського аграрного комплексу забезпечується відносно невеликим числом великих ферм і фермерських об'єднань. Одночасно наявний позитивний результат соціальної політики підтримки малого аграрного бізнесу – кількість фермерських господарств у США не скорочується, незважаючи на збитковість дрібних ферм.

Початковий період ринкових трансформацій аграрного сектору України був хворобливим і руйнівним, супроводжувався скороченням обсягів сільськогосподарського виробництва та його деконцентрацією. В 2000 році порівняно з 1990-м валова продукція сільськогосподарства становила 53,4%, у тому числі в секторі сільськогосподарських підприємств – 29,1%. На початковому етапі до ринкових умов більше пристосованими виявилися малі господарства населення. У це десятиліття вони збільшили виробництво сільськогосподарської продукції на 11,3%, а їхня частка в усій аграрній

продукції зростає з 29,6 до 61,6%. На початку поточного сторіччя сільське господарство набуло позитивних темпів росту, а великі підприємства поступово відновлюють своє положення лідерів: у 2011 році сектор сільськогосподарських підприємств виробив 52% всієї продукції аграрної галузі.

Групування сільськогосподарських підприємств, що публікуються офіційною статистикою, дають уяву про сучасний стан процесу концентрації аграрного виробництва. Дані таблиці 3 показують зв'язок розмірів посівних площ із їхньою продуктивністю. Домогтися високої врожайності, як правило, легше на малій ділянці, але в масовому виробничому процесі рівень урожайності визначається економічним і технологічним потенціалом підприємства, а тут великі з них демонструють свої безумовні переваги. Та сама закономірність спостерігається й при групуваннях підприємств за вартісними показниками: чим більше обсяг продажу сільськогосподарської продукції, тим вище рентабельність і продуктивність праці (табл. 4).

3. Концентрація й ефективність посівних площ сільськогосподарських підприємств України в 2011 р.

Показник	Групи підприємств за розмірами зібраної площі, га			Усі підприємства
	до 100	100-1000	Понад 1000	
Зернові й зернобобові				
Кількість підприємств у групі	23448	9801	3287	36536
Зібрана площа з розрахунку на 1 підприємство, га	28	382	2113	310
Урожайність, ц/га	23,4	32,8	43,8	39,0
Соняшник				
Кількість підприємств у групі	14878	6770	655	22303
Зібрана площа з розрахунку на 1 підприємство, га	32	338	1629	172
Урожайність, ц/га	14,3	19,3	20,5	19,0
Цукрові буряки				
Кількість підприємств у групі	1316	662	102	2080
Зібрана площа розрахунку на 1 підприємство, га	31	316	2078	222
Урожайність, ц/га	294	364	393	371

Джерело: Сільське господарство України 2011 / Стат. зб. – К., 2012. – С.103.

4. Розмір і ефективність сільськогосподарських підприємств України в 2011 р.

Показник	Групи підприємств за розмірами виторгу від реалізації сільськогосподарської продукції, млн грн			Усі підприємства
	до 10	10-50	Понад 50	
Кількість підприємств у групі	7293	1961	267	9521
Виручка з розрахунку на 1 підприємство, млн грн	3,3	20,8	137,0	10,6
Чисельність зайнятих із розрахунку на 1 підприємство, осіб	28	104	469	56
Виручка з розрахунку на 1 зайнятого, тис. грн	117,9	200,0	292,1	189,3
Рентабельність, %	20,6	24,8	33,6	26,4

Джерело: Сільське господарство України 2011 / Стат. зб. – К., 2012. – С. 55.

Зв'язок між розмірами аграрного підприємства та його ефективністю може бути як прямий, так і зворотний. Висока ефективність – спонукальний мотив до розширення, тобто вона може бути й результатом, і фактором концентрації. Але й у тому, і в іншому випадку вигоди концентрації очевидні, що уможливорює вважати її магістральним шляхом розвитку сучасного сільського господарства.

Хоча питома вага великих виробників у загальному обсязі сільськогосподарської продукції зростатиме, це не означає, що ма-

лими формами аграрного виробництва слід зневажати, позбавляючи їх можливостей та перспектив свого зміцнення й розвитку. Світовий і вітчизняний історичний досвід не тільки в сфері економіки, але й у галузі державного та соціального будівництва доводить про необхідність заохочення й підтримки селянського господарювання та схильності частини населення до селянської праці як творчій формі відпочинку, що поповнює органічну частину раціону харчування і зменшує витрати сімейного бюджету.

Список використаних джерел

1. *Гуторов А.О.* Застосування графіка Лоренца для вимірювання рівня концентрації сільськогосподарського виробництва / А.О. Гуторов // Статистика України, 2011. – № 2. – С. 4-9.
2. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році / Стат. зб. – К., 2012. – 368 с.
3. *Данкевич А.Є.* Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: монографія / А.Є. Данкевич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011.
4. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012. № 4618-VI.
5. Народное хозяйство СССР в 1990 г. / Стат. сб. Финансы и статистика. – М., 1991. – 752 с.
6. Сільське господарство України 2011 / Стат. зб. – К., 2012. – 386 с.
7. Сельское хозяйство СССР / Стат. сб. – М., 1988. – С. 8.
8. *Терентьева А.С.* Альянса-матер аграрного сектора США / А.С. Терентьева // США и Канада: экономика, политика, культура. – 2012. – № 7. – С. 91.
9. *Ткачук І.В.* Оцінка грошових потоків сільськогосподарських підприємств / І.В. Ткачук // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 151-157.
10. *Толстой Л.Н.* Юбилейный сборник / Л.Н. Толстой. – М.; Л. – 1928. – С. 91-92.
11. Agricultural Statistics 2011, USDA, Washington 2011, Table 9-38.
12. Agricultural Statistics 2011, USDA, Washington 2011, Table 9-16, а також: Statistical Abstract of the United States: 2012, P. 541.
13. Agricultural Statistics 2011, USDA, Washington 2011, Table 9-2.
14. Agricultural Statistics 2011, USDA, Washington 2011, Table 9-44.
15. Statistical Abstract of the United States: 2012, С. 538.
16. 2007 Census of Agriculture – United States data, С. 94-97.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2012 р.

* * *